

E189/4
1894

A

BOCSKAY ISTVÁN

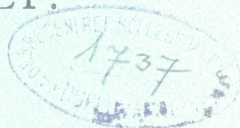
ÉS

A BÉCSI BÉKE.

Magy István

IRTA

POKOLY JÓZSEF.

A BÉCSI BÉKE 300-IK ÉVFORDULÓJA EMLÉKÉRE

KIADTA

A MAGYARORSZÁGI EV. REF. EGYHÁZ EGYETEMES KONVENTJE.

BUDAPEST.

1906.

Ára 20 fillér.

*Megrendelhető a Dunántuli
ev. ref. egyházkerület püspöki
hivatalánál Komáromban.*

Bocskay István

BOCSKAY ISTVÁN

MAGYAR- ÉS ERDÉLYORSZÁG VÁLASZTOTT FEJEDELME

BOCSKAY ISTVÁN

ÉS

A BÉCSI BÉKE.

IRTA

POKOLY JÓZSEF.

A BÉCSI BÉKE 300-IK ÉVFORDULÓJA EMLÉKÉRE

KIADTA

A MAGYARORSZÁGI EV. REF. EGYHÁZ EGYETEMES KONVENTJE.

BUDAPEST.

1906.

E 189/4

Az 1906-ik év jubileumnak, örvendezésnek esztendeje a magyar nemzetre és ebben elsősorban is a magyar református Sionra nézve.

Most van háromszázadik esztendeje annak, hogy a mi dicső eleink az evangéliomi vallás szabad gyakorlatát kivívták és ezzel örök időkre biztosították e hazában a lelkiismereti szabadság uralmát. Most van háromszázadik esztendeje annak, hogy Bocskay István, Erdély- és Magyarország fejedelme, a mi református egyházunk örök büszkesége, fegyverrel vervén vissza a vallás- és alkotmányos szabadság elnyomására fölemelt fegyvert, a bécsi békekötésbe beiratta, hogy e hazában «a vallásnak gyakorlata mindenkinek szabad legyen» és hogy Magyarország, magyar törvények szerint, magyarok által kormányoztassék.

Háromszáz esztendő hosszú idő! Csuda-e, ha nagyon sokan vannak, a kik nem tudják, hogy mit köszönhet a magyar nemzet, a magyar protestántizmus, Bocskay Istvánnak és a bécsi békekötésnek, a melyet ő szerzett? Csuda-e, ha szükség van reá, hogy felelevenítsük a nagy idők s nagy emberek emlékezetét? És ugyan mikor tehetnők ezt méltóbban, mint épen most, a nagy évforduló alkalmával, midőn a szív és ész a legfogékonyabb minden kegyeletos emlékezés iránt . . .

***

Az Úr 1517-ik esztendejében történt, hogy Luther Márton, egy német barát, Wittenbergben megtámadta azt a sok, szentiráson kívül álló és a hagyományra alapított tudományt, melylyel a pápa és az ő papjai Krisztus tiszta evangéliomát elhomályosították. Ugyanezt cselekedte Svájcban a nagy Kálvin János jeles úttörője, Zwingli Ulrich, a tudós zürichi pap, ki bátran prédikálta, hogy csak az az igaz vallás, mely az Isten írott igéjében benne foglaltatik.

Megpróbálták, hogy a bátor férfiakat elhallgattassák. De hiába! Szavuk messze szét hangzott az egész világon. És a hova hangjuk eljutott, mindenütt eszmélni kezdtek az emberek. Rájöttek arra, hogy eddig téveteg utakon botorkáltak, mikor a Krisztus beszéde helyett a pápa tanítására hallgattak és ennek engedelmeskedtek. Isten igéjéből győződtek meg arról, hogy eddig csak magukat csalták, mikor szentekben bízva, ereklýeket tisztelve, bucsúkat járva és bűnbocsánatot pénzen vásárolva keresték lelkük üdvösségét. A wittenbergi baráttal és a zürichi istenfélő világos eszű pappal együtt érezték át ők is, hogy «a törvény cselekedeteiből egy test is nem igazul meg Isten előtt», hanem «megigazulunk ingyen, Isten kegyelméből, a Jézus Krisztusban lett váltság által». (Róm. 3, 20. 24.)

A rejtett kincs, — az evangéliom — melyet az isteni gondviselés egy szerzetes és egy tudós pap keze által hozott újból napvilágra a homályból, eljutott a mi

édes magyar hazánkba is. Hamarosan nagy számmal akadtak tudós papok, mesterek, kik hátat fordítottak a misének és az evangéliomot kezdték prédikálni. Akadtak olyanok is, kik a bibliát magyar nyelvre fordították, kinyomatták s a nép kezébe adták. A magyar nemzet pedig, melyet Isten józan értelemmel, helyes ítélőképességgel és kiapadhatatlan szabadságszeretettel áldott meg, örömmel vette az evangéliomot, melyből megtanulhatta az üdvösség igaz útját és a melynek segítségével lerázhatta nyakáról a pápas egyháznak és papjainak szivet-lelket gyötrő súlyos vasigáját.

A római vallású király és a főpapok meg-megkísérelték, hogy útját állják az evangéliom terjedésének, vagyis a reformációnak. Hozattak olyan törvényt, hogy a «lutheránus eretnekeket» meg kell égetni. Majd meg azt iratták törvénybe, hogy a «kálvinista eretnekeket», kiket szentségtörőknek csufoltak, ki kell kergetni az országból. Sokszor megtörtént, hogy az evangéliom hirdetőit és követőit kegyetlen erőszakossággal üldözték, kergették, fogságba vetették, gyötörték, sőt ki is végezték. De célzt még sem értek, mert Isten ígését nem tudták megoltani.

Az evangéliom fénye hova-tovább mind jobban-jobban bevilágította Magyarországot s ebben a magyar nemzetet.

Az ország keleti részében, t. i. Erdélyben, mely ekkor külön fejedelmek alatt élt, már 1557-ben diadal-maskodott is az evangéliom a pápaság tudománya felett. Ez az országrész kizárta kebeléből a pápista püspököt, káptalant, barátokat, apáczákat. Jóságait az ország közszükségleteire fordította és kimondta, hogy «üri püspök» és mise neki többé nem kell, hanem az egy-

szerű prédikátorok prédikálják az isten tiszta, meg nem hamisított igéjét.

Az ország északi és nyugoti részében, hol a koronás király volt az úr, nem esett ugyan a főpapoknak bántódásuk, hanem azért a római vallásnak itt sem igen volt több becsülete, mint az erdélyi fejedelemségben. A nyáj nem hallgatott a hitelvesztett pásztorokra, hanem azokat követte, a kik őket az örökélet «szép, kies folyóvizeire» legeltették.

A mely területeket pedig a török apránként elhódított az országból, ott meg épen jó dolguk volt az evangyéliom hiveinek, mert a pogány nemzet nem sokat törődött a magyarok vallásával. Ha törődött is, inkább pártját fogta a reformátusoknak, kiknek templomai «ékes-ség nélküliek és puszták» valának, mint sem a pápistáknak, kiket megvetett az ő templombeli képeik és szobraik sokasága miatt.

Egy szóval a XVI. században úgy elterjedt ebben a hazában a protestántizmus, hogy az 1600-ik év táján magának a pápának a követe sem becsülte többre a Magyar- és Horvátországban s Erdélyben levő pápista papokat — beleértve az összes ersekeket, püspököket, apátokat, prépostokat, kanonokokat, plébánosokat és mindenféle szerzetes barátokat is — háromszáznál. Pedig Horvátország csaknem egészen pápista volt és így a háromszáz papnak legalább fele erre a kis darab földre jutott.

Már-már úgy látszott, hogy Magyarország mindenestől fogva protestáns ország lesz. És mintha a római vallású király és főpapok beletörődtek volna ebbe! A protestánsok pedig szinte abban a szent meggyőződésben éltek, hogy őket hitőkben soha senki sem fogja többé háborgatni.

De bizony a lelkiismereti szabadságnak ősi ellensége, a pápaság, csak nem tudott belenyugodni abba, hogy a magyarok véráldozat nélkül bírják az evangéliomot. Más országokban véres üldözések és öldöklő háborúk állották útját a vallásszabadságnak. És ha a protestánsok fegyverrel nem tudták kicsikarni ellenfeleiktől vallásuk elismertetését, akkor vérbe fojtották közöttük az igazságot. Magyarország sem lehetett kivétel. Ha később is, de Magyarországon is át kellett esni az evangéliomi hitnek a vér- és tűzkeresztségen.

A XVI. század vége felé a jézsuita-barátok, a pápának ezen hűséges katonái és a protestánsoknak esküdt ellenségei, mind jobban és jobban kezdik háborgatni a magyar protestánsokat. Ellenük támasztják a királyt, a főpapokat és azt a néhány világi urat, kiket szép szóval és ígéretekkel visszaédesgettek az «egyedül idvezítő» római egyházba, kiket a hithagyás magas polczra juttatott s a kik most egy követ fújva a főpapokkal és jézsuita-barátokkal, vesztére esküdtek a tiszta evangéliomnak és követőinek.

Magyarország trónján ebben az időben Rudolf király ült. Nagyravágyó, zsarnokindulatú ember, a kit a jézsuita-barátok vakbuzgó pápistának neveltek. De nagyravágyásához nem volt meg a kellő erélye. Félénk, gyanakvó természettel birt és cselédségén, komornyikjain s gyónató papjain kívül senkiben sem bízott. Elzárkózva élt prágai várában, hol sem minisztereit, sem tanácsosait, sőt még saját édes testvéreit sem igen bocsátotta maga elé, hanem csak szolgálvaival üzengetett nekik. Idejét aranycsinálással, órakészítéssel, csillagjóslással, régiséggyűjtéssel és más effélékkel töltötte. Az ország ügyével-bajával pedig épenséggel nem törődött.

Ez a király feltette magában, hogy a törököt kiűzi az országból, Erdélyt is megszerzi magának és egész Magyarországot a maga hatalma alatt egyesíti. Ha pedig mindezt eléri, akkor az országgal úgy bánik, mint meghódított tartománynyal. Megfosztja alkotmányától, szabadságától és a Habsburg-család örökös birtokává teszi. Végül pedig műve bekoronázásául a protestánsokat, kiket ő kárhuzatos eretnekeknek tartott, kiirtja e földről és Magyarországot pápistaországgá: «Mária országává» teszi.

Hogy annál könnyebben czélt érhessen, szövetséget kötött a szintén római vallású erdélyi fejedelemmel, Báthory Zsigmonddal. A szövetség szálait a jézsuiták fonogatták, a kik a királylyal mindenben egyetértettek, sőt egyenesen ők voltak a király tanácsadói. A magyarok még csak nem is sejtették, hogy a király miben töri fejét. Midőn tehát a háború megindult és a törököt egy-két csatában megverték, öröm és reménykedés szállotta meg a nemzet szívét, mert azt hitték, hogy a haza nem-sokára felszabadul a pogány iga alól és az igazságos Mátyás király birodalma ismét régi dicsőségében fog ragyogni.

De bizony a magyarok keservesen megcsalódtak reménységökben. A háború nagyon hosszasan elhúzódott és végezetre is nem diadalokat, hanem gyászt, inséget, pusztulást és rémuralmat gyümölcsozott. Igen, mert a királynak nem volt elegendő ereje a török kiűzéséhez. Kevés volt a katonája és még kevesebb a pénze. A nemzet ugyan vérben is, pénzben is meghozott minden tőle telhető áldozatot. De hiába. A magyar katona vitéz volt, csakhogy nem bíztak benne. A németek pedig, a kikre a nagy várak őrzését is bízták, a harczban gyávaságukkal, harczon kívül pedig kegyetlen, rabló természetükkel tüntették ki magukat. A pénz pedig, a mit az or-

szág áldozott, hűtlen s gonosz sáfárok kezein kallódott el.

A király is látta a sikertelenséget. De ő ennek okát abban kereste, hogy a magyarok nem áldoznak eleget a háborúra. Azért arra szánta magát, hogy rövidebbre fogja a gyeplőt a magyarok felett. Megváltoztatta szándékában az eredeti sorrendet, mert azt remélte, hogy több sikert fog elérni, ha előbb megtöri az országban az «eretniséget», római hitre kényszeríti az egész nemzetet, eltörli az alkotmányt s magának foglalja az országot. Azt gondolta, hogy így majd onnan és annyi pénzt vesz, a honnan és a mennyit akar és annyi katonát állít, a mennyi csak kell.

Valóban ez könnyebben kivihető tervnek látszott, mint az előbbi. Ide nem kellett annyi erő, mint a török leveréséhez. Nem kellett százezrekre menő hadsereg és tele kincstár, mert egynehány regiment német is elégnek mutatkozott a királyi parancsok végrehajtására, a kiknek munkája nem is kerül pénzbe, de annál többet hajt a királyi pénztárba.

Még a véletlen is segítségére volt a királynak. Erdély fejedelme, az állhatatlan jellemű Báthory Zsigmond, saját lelkében meghasonolva, lemondott a fejedelemségről és átadta országát Rudolfnak. Csakhogy ebbe az erdélyi hazafiak többsége nem tudott belenyugodni. Féltek Rudolf zsarnoki kormányától. Feltették vallásszabadságukat a jézsuitaktól. De leginkább féltek a töröktől, hogy ez megharagszik reájuk, ha Rudolfnak meghódnak és el fogja foglalni a bérczes kis hazát. Fegyvert fogtak tehát hazájuk régi szabadságának, függetlenségének megoltalmazására. Csakhogy szerencsétlenül jártak. Rudolf serege leverte őket. És most a király úgy bánt a szeren-

csétlen Erdélylyel, mintha fegyverrel meghódított tartomány volna.

Az erdélyi alkotmány teljesen felfüggesztetett. Megszünt a törvényhozás s helyette a német generális, Básta György, akarata diktálta a törvényt. A kormányzás német császári biztosok, Im-Hoff, Krauszeneg, Hoffman, Caprevlo, kezeibe került. Az igazságszolgáltatást pedig rémuralom váltotta fel. Szóval a fejsze a nemzeti intézmények gyökerére vettetett.

A protestáns vallások felett is meghúzták a halálharangot. A király nevében a parancsoló generális tudtokra adta az erdélyieknek, hogy «a hűtlenné lett városokban nincs megengedve más vallásnak, mint a katolikusnak, a gyakorlása». Pedig alig volt város, mely a haza szabadságáért kezdett harczban fel nem buzdukt és Rudolf szörnyű kormányától el ne fordult volna. A protestáns vallásoknak a városokból való kitiltása egyértelmű volt azoknak az országból való kiirtásával. És nem is késtek a jézsuiták, meg más római vallásuak, hogy tervet tervre halmozva, kioktassák a királyt: miképen lehet és kell Erdélyből a protestáns vallásokat, egyiket a másik után, kiirtani.

A kiirtás munkáját az unitáriusokon kezdték meg. Kolozsvárt elvették tőlök templomaikat, iskoláikat, parókhiájakat, tanítóházaikat s minden egyházi vagyonukat. Püspökük, papjaik, tanítóik s az egész deák sereg csak futással menthették meg életüket. Az unitáriusok egyházi javaiba beültették a jézsuitákat.

Még nem is végeztek az unitáriusokkal, a mikor reá került a sor a reformátusokra is. Az összes kincstári birtokokról, a római hitű világiak jószágairól, egymásután kergették el az «eretnek» prédikátorokat s helyökbe

misés papot ültettek. Magának a református püspöknek is menekülni kellett a fiskus jószágán, Alvinczen, birt parókhijából a «császár és Jézus katonái» elől. Egyedül a lutheránus szászok élveztek némi nyugalmat az ő «németsegökért». De a jezsuiták az ő városaikba is be-furakodtak már és úgy látszott, hogy rövid idő multán ez az «eretnek» ország ismét a pápa tisztelője fog lenni.

Mialatt Erdélyben így földre gázolták az alkotmányos és lelkiismereti szabadságot, Magyarország felett is meg-nehezedett az idők viharos járása. Az önkény és az erőszak ott is napirenden volt. E mellett a hosszú háboru kibeszélhetetlen nyomort és inséget támasztott.

A háboru első sorban a szegény földnépét sujtotta. Rajta élösködött a török ellen harczoló katonaság és őt nyomorította meg legjobban az ellenség pusztítása. De mégis legtöbbet szenvedtek az országba behozott és itten elszállásolt német zsoldos katonaságtól, mely a királyi kincstár üressége miatt zsoldot nem kapván, jóformán a szegény nép nyakán ült s mindenét felélte. Ezek és ezek lettek földönfutókká, hajléktalan hazátlanokká a barát és ellenség miatt.

De nemcsak a szegény nép szenvedett. Nagyon rá járt a rúd a hatalmasokra, a gazdagabb urakra is. A király kormánya «soha meg nem adom» kölcsönöket zsarolt ki tőlük, mint mondá: a háboru céljaira, de nagy részben a maga zsebére. Majd hogy még több pénzre tegyenek szert, mindenféle koholt ürügyek alatt perbe fogták az ország számos előkelő főemberét, valamennyit a leggazdagabbak közül. Hamis vádra, hamis tanuzás alapján, fej- és jószágvesztési ítéleteket mon-dottak rájuk. Az elitelt életét megmenthette ugyan,

ha elmenekült, de jószágára a kincstár reá tette a kezét.

És ezekben a törvénytelenésekben nem a király német tanácsosai, hanem a magyarok jártak elől. Ezek a magyarok pedig, kevés kivétellel, nem világiak, hanem papok voltak: a római egyháznak felszentelt püspökei. Ők ültek első helyen a király tanácsában, a hol a szörnyű igazságtalanságokat kieszelték. Ők ültek első helyen a bíróságokban, hol az igazságot megcsufolták, sőt keresztre feszítették.

S ha mindezt tudjuk, vajjon csodálkozhatunk-e rajta, hogy az ártatlanul perbe fogott, elítélt, jószágától megfosztott és idegenbe kergetett főurak mindnyájan protestánsok voltak.

Ha már egyszer reá léptek a magyarságnak ezen pusztítói az erőszak útjára, meg sem akartak rajta állani, míg teljesen végig nem járják. Minthogy ők a királyi önkényes hatalom főfőtámaszát a római vallásban látták, azért megindultak, hogy itt Magyarországon is letörjék az «eretnekeket» és leigázzák a vallásszabadságot. Tehát ugy Erdélyben, mint Magyarországon, az alkotmányos szabadság után reá tették kezöket az ember legdrágább kincsére, a lelkiismereti szabadságra is.

Erdélyben már meg volt adva a példa, hogy az «eretnekek» elnyomásához nem kell egyéb, csak fejedelmi parancs és elegendő katonaság, mely a vett parancsot végrehajtsa. Alig telt el néhány hét a kolozsvári templomfoglalás után és Belgiojosónak, a kassai német generálisnak, már is zsebében volt egy királyi rendelet, mely azt tartalmazta, hogy a kassai lutheránusoktól vegye el a piaci nagy templomot. Szép szóval, ha lehet; erőszakkal, ha kell. Azután adja oda az egri káptalannak,

mely a török elől Egerből elmenekülve, Kassán talált ideiglenes otthont.

Talán mondani sem kell, hogy a királyi rendeletet ugyanazok a püspökök eszközölték ki, a kikről fentebb szólottunk, a kik között épen az egri püspök, Szuhay István, volt a leggonoszabb. Az is természetes, hogy a generális tüstént eleget tett a kapott rendeletnek. Fel-szólította a városi tanácsot a templom átadására. Ágyúk és fegyverbe lépett katonaság adtak nyomatékot a fel-szólításnak. A tanács kénytelen volt meghajolni az erőszak előtt. A generális megkapta a főtemplom kulcsait s átadta azokat Szuhay püspöknek. És hogy dolgát még dicséretesebben végezze, elvette a kassai lutheránusok valamennyi templomát s összes lelkészeiket kitiltotta a városból. — A kassai sikeres templomfoglalást csakhamar több hasonló kísérlet is követte.

A lelkiismereti szabadság ellen intézett ezen merény-letek, melyek egyszerre nagy buzgalommal folytak Magyarországon és Erdélyben egyaránt, csordultig töltötték a keserűség poharát. A polgári és politikai jogokon elkövetett erőszak is vérig sértette ugyan már a nemzetet, de most, a mikor vallásszabadsága is veszedelemben forgott, nem elégedett meg a néma hallgatással, hanem orvoslás után kiáltott. A király és római vallású tanácsosai azonban a helyett, hogy az ingerültség lecsillapításán, a protestánsok megnyugtatóján munkáltak volna, még olajat öntöttek a tűzre. Ugyanis, midőn az 1604. évi országgyűlésen a rendek a kassai és más templomok elfoglalásával s a lelkészek üldözésével (stb. elkövetett vallásos sérelmek orvoslását követelték, a király kitérőleg válaszolt, és mit sem akart tudni a rendek panaszairól. Az országgyűlés megunva a sok huza-vonát, a haza sok

más szükségére tekintettel, elhalasztotta ugyan a vallásügy végleges rendezésére irányuló követeléseit, de ünnepeles óvásban tiltakozott minden további erőszak és üldözés ellen. Ez alkalommal a rendek világosan kijelentték azt is, hogy ha vallásukban tovább is háborgattatnak, élni fognak az önvédelem természetadta s az Aranybulla által törvényben biztosított jogával.

És ugyan mit felelt a király erre a tiltakozásra?! Az országgyűlés eloszlása után, mikor a hozott törvények szentesítésére került a sor, a rendek egyenes kivánságával hanyathomlok ellenkező rendelkezést tett. Az országgyűlésileg hozott huszonegy törvényczikkhez önhatalmulag egy huszonkettediket töldött, melyben kijelenti, hogy ő «elődeinek, ugy a római császároknak, mint a magyar királyoknak példáját követve, a szentséges római katolikus hitet vallja egész őszinteséggel s azt, mint más országaiban, ugy kivált ezen Magyarországon, uralkodó vallásnak kívánja látni, minden eretnekségtől megtisztítani s uralkodói tiszténél fogva védelmezni». Ennélfogva jóváhagyja és megerősíti mindazokat a törvényeket, melyek Szent István korától fogva «a római katolikus hit érdekében» bármikor kiadattak és jövőre a vallásügyek tárgyalását, mint a melyek a többi fontos közügyek elintézését csak késleltetik, büntetés terhe alatt letiltja az országgyűlés asztaláról.

Ez a hires XXII-ik törvényczikk, mely páratlanul áll a magyar alkotmány történetében, mely az evangéliumi vallás halálos ítéletét foglalta magában.

El lehet képzelni azt a nagy felháborodást, mely az egész országot eltöltötte ezen törvényczikk kiadásakor. Az elégedetlenség mind hangosabban nyilatkozott. Mindenki érezte, hogy ezt az állapotot tovább tűrni nem lehet, hogy

ennek megszüntetése végett valami rendkívülinek kell történni. A rendek megyénként és kerületi gyűléseiken erőlyesen tiltakoztak a király törvénytelen cselekedete s az erőszak ellen. A tiltakozás lassanként fenyegetőzéssé változott. Csak épen vezér kellett, hogy a nemzet a lelkiismereti szabadságot fenyegető veszedelem elhárítására és az alkotmányos életben szenvedett sok-sok jogtalanság megtorlására, mint egy ember, talpra álljon és megvédelmezze a maga igazait.

És a vezér is csak hamar jelentkezett kismarjai *Bocskay István* személyében.

***

Bocskay István tekintélyes erdélyi főúr volt, az erdélyi fejedelemségnek magyarországi részeiből, a Tiszántúlról. Ő maga, épen úgy mint szülei, testvérei és egész közeli atyafisága, hitbuzgó református. Atyja János Zsigmond fejedelem korában «tanácsuri» méltóságot is viselt. Ugyanilyen tisztet töltött be ő maga is Báthory Zsigmond idejében, kinek nagybátyja volt. Erősen támogatta Báthory Zsigmondnak törökellenes politikáját, a miért a tősgyökeres török-barát erdélyiek módfelett haragudtak reá. Mikor ez a törökös párt kerekedett felül, a «német-lelkű» Bocskayt nóta alá is rekesztette s erdélyi jószágaitól megfosztotta. Rudolf király azonban szerette őt, a miért Erdélynek a Habsburg-ház fenhatósága alá juttatásán buzgólkodott. Így került a hazájából száműzött Bocskay Prágába, a király udvarába, a hol azonban éles elméjével hamarosan belátta, hogy nagyot csalódott, a mikor azt hitte, hogy Magyarországnak és Erdélynek egy kézben való egyesítésével a ma-

gyar hazát fel lehet menteni a török iga alól. A Prágában szerzett szomorú tapasztalatok folytán hazafias lelke rövidesen kiábrándult a habsburg-barát politikából.

Ugyanis Bocskay István, épen úgy, mint több más magyar nagy politikus, azzal a tervvel foglalkozott, hogy a két hazarésznek egy kézbe juttatásával, s az eddig széttagolt erők egyesítésével, üzzék ki a törököt és állítsák helyre a régi nagy Magyarországot. De Prágában meggyőződött a felől, hogy a király szeretné ugyan Magyarországot felszabadítani a török igája alól, csak hogy nem a magyar nemzet javára, hanem hogy a maga tartományává tegye. És meggyőződött a felől is, hogy a király nem is képes arra a nagy feladatra, mert nincs hozzá kellő ereje. A mellett elszomorodva látta, hogy a király s gonosz tanácsosai miképen akarják megfojtani a megtépett szegény magyar nemzetnek megmaradt kicsiny szabadságát és eltiporni közötté az evangéliumi vallást. Az udvart megutálva s a tapasztaltak felett elkeseredve vonult tehát vissza jószágaira, azzal az elhatározással, hogy odahagyja a neki nagyon is szomorú politikai pályát.

De a gondviselés másképen rendelkezett sorsáról. Nem engedte, hogy ő, a ki a legnagyobb dolgokra volt hivatva, akár tétlenségben, akár egyszerű gazdálkodást űzve, fogyassa életét.

Azok az erdélyi hazafiak, kik Rudolf zsarnoki kormánya elől futva, a töröknél kerestek s találtak menedéket, sehogy sem tudtak letenni arról a gondolatról, hogy hazájuk szabadságát, alkotmányát vissza szerezzék. A török megígérte volt, hogy támogatni fogja őket. Alkalmas vezér után néztek tehát; fejedelemnek való embert kerestek és tekintetük Bocskay Istvánon akadt meg. Eddig haragudtak ugyan reá, de a mikor látták,

hogy megtért Rudolf szolgálatából, unszolni kezdeték, hogy vegye kezébe a szabadság lobogóját. Jóformán tudta és akarata nélkül kieszközölték a töröknél, hogy erdélyi fejedelemül elismerje s ha kell, hadsereggel is támogassa. Bocskay azonban nem akart a koronás király felkent személye ellen feltámadni. És bizonyára nem is teszi, ha — mint ő maga mondja — «erővel, ő felsége ágyúival és éles kardjával nem kergetik el ő felsége hűsége mellől».

Belgiojoso, a híres kassai templomfoglaló volt az, ki Bocskayt az ellenállásba, a fölkelésbe belekergette. «Önkénytes kölcsönt» vetett ki reá s mikor ezt nem akarta megfizetni, elindult, hogy erővel vegye fel. Közben egyik serege megverte a bujdosó erdélyi hazafiak egy kisded csapatát és a zsákmányul ejtett podgyászban reá akadtak Bocskaynak a bujdosókkal folytatott levelezésére. Belgiojosónak sem kellett több. Bocskayt árulónak kiáltotta s bár a levelek Bocskay király-hűségét nem tették gyanussá, jószágait el akarta kobozni s őt magát pedig elfogni.

Bocskay látva, hogy a király embereinek gonosz kapzsiságáól senki sem lehet biztonságban, védelemről gondoskodott. Összeköttetésbe lépett azokkal a magyar hajdúvitézekkel, kik a király zsoldjában állva, a német parancsnokok utasításai szerint, saját magyar véreiket kegyetlenül pusztították. Megértette velök, hogy minő eszközül használja fel a német a magyart a magyar ellen; hogy nekik nem a nemzet ellenségeinek az oldalán, hanem a nemzet szabadságának védelmezői között a helyök. A hajduk melléje is álltak. Egy éjjelen, mikor Bocskaynak kerekii vára elfoglalására vezették őket, hirtelen külön váltak a németektől és ezeket megtámadva, meg is verték Álmosdnál.

Most már nem volt idő az ingadozásra, a habozásra. Az álmosdi csatával a koczka el volt vetve. Bocskay tehát a hajduság élére állva, kibontotta a szabadság lobogóját s ország-világnak tudtára adta, hogy a megtámadott vallásszabadság és alkotmány védelmére kötötte fel kardját s felszólította a nemzetet, hogy álljon mellé.

Bocskay fegyverfogásának hírére megmozdult az egész nemzet s rövidesen mellé sorakozott. 1604 október 14. és 15. közötti éjjelen volt az álmosdi csata és nem telt bele egy hónap, hogy Bocskay (nov. 12-én) Kassa városába diadallal bevonult. A kassai polgárok, kik a Bocskay hajdui által kergetett Belgiojoso előtt bezárták városuk kapuit, most Bocskaynak örömmel nyitották meg azokat s kezeibe adták a várost, Magyarország északi részeinek kulcsát.

A király hadai hiába próbálkoztak, nem tudták megfordítani a harci szerencsét. Bocskay hajdui s a mind nagyobb számban fölkelő magyarság elől hátrálniuk kellett. És a mint hátráltak, újabb és újabb terület szabadult fel a zsarnoki uralom lidércnyomása alól. Így történt ez Erdélyben is, hol miután a német sereg nagy része kiszorult az országból, a magyarok és székelyek a nyárádszeredai országgyűlésen, 1605 február 21-én, Bocskayt nagy lelkesedéssel Erdély fejedelmévé választották meg.

Midőn látta Bocskay, hogy vállalkozása a nemzet osztatlan tetszésével és támogatásával találkozik, szükségesnek látta, hogy országgyűlést tartva, közösen tanácskozzanak a haza szabadságának megvédelmezésére szükséges és legalkalmasabb módok felől. A szerencsi országgyűlésen megjelent erdélyi és magyarországi rendek örömmel vették Bocskay előterjesztéseit ama sikerek felől, melyeket «a jó Isten ez ideig adott és.

naponként ad». Majd hálájuknak és elismerésüknek kifejezéseül, április 20-án tartott ülésükben, Bocskayt Magyarország fejedelmévé kiáltották ki s a fejedelemségbe be is iktatták. «Elhívén azt bizonynyal, — mondja az országgyűlés szónoka — hogy az mely Isten Dávidot a juhok aklából, Mojzest a pásztorságból, Sault a pórságból nagy királyokká választotta, szentelte és nevelte: ugyan azon Isten, velünk egyetemben Nagyságodat is a mi közöttünk való fejedelemségre ez mai napon szenteli, választja és megerősíti» . . .

Bizonyára nem jutott volna idáig a dolog, t. i. hogy a magyarok a király mellé maguknak fejedelmet választanak, ha a király környezetében is meg lett volna az a békés hajlandóság, mely Bocskay szívében lakozott. Ő felajánlotta a békét a királynak s föltételekül a vallásszabadság biztosítását, az alkotmányos sérelmek orvoslását s az önálló erdélyi fejedelemség helyreállítását kötötte ki. De a király és tanácsosai ilyen föltételek mellett hallani sem akartak a békéről. Azért tovább folyt a háboru. Bocskay lobogói, melyeken ott ragyogott a biztató jelszó: «ha Isten velünk, ki ellenünk», diadalmasan haladtak előre. A hol fölzendült a harcosok ajkain az ének: «erős várunk nekünk az Isten»: ott meghátrált a zsoldos német katonaság és felszabadult az evangyéliomnak eltiltott prédikálása. A magyar seregek meghódították az országot egész Pozsonyig, felszabadították a dunántuli részeket, sőt Morvába és Stájerországba is be-becsaptak.

A király, ki Prága várában elzárkózva élt, mit sem gondolt a trónját is fenyegető veszedelemmel. Kijelentette, hogy nem fog engedni; soha sem fog beleegyezni, hogy az «eretnekeknek» vallásszabadságot adjon. Ámde nem így gondolkoztak testvérei, különösen Mátyás fő-

herczeg, ki attól tartott, hogy ha mereven elzárkóznak a méltányos békétől, a Habsburg család örökre elveszítheti Magyarországot. Ő szeretne volna a békét, de persze minél olcsóbb áron. Éppen azért követének, kit Bocskayhoz egyezkedés végett küldött, azt az utasítást adta, hogy «mind ijesztgetéssel, mind ígérettel azon legyen, hogy Bocskay és a magyarok kérjék a békét s mindent kívánságuk szerint fog cselekedni a császár». Minthogy azonban a győzelmes Bocskay ilyen módon nem akart egyezkedni, Rudolf pedig szóba sem állott a magyarokkal, azért Mátyás főherczeg nagy nehezen reá vette testvérét, hogy bizza ő reá a békealkudozásokat.

Midőn az előzményekből immár nyilvánvaló lett, hogy a rendes béketárgyalások meg fognak kezdődni, Bocskay 1605 novemberére országgyűlést hívott össze Korponára, hogy a nemzet maga állapítsa meg kívánságait. Míg az országgyűlés összeült, Bocskay Erdélybe látogatott el, hogy az erdélyi fejedelemségbe magát beiktattassa, mivel ugyanis megválasztatása óta még nem volt ideje fejedelmi székét elfoglalni. A szeptember 14-én megnyílt medgyesi országgyűlés, most már mind a három nemzetnek, t. i. a magyar, a székely és szásznak, egyhangú akaratából újból fejedelemmé kiáltotta s a fejedelemségbe nagy ünnepségek között be is iktatta.

Ugyancsak a korponai országgyűlés előtt történt Bocskaynak a török nagyvezérrel való nevezetes találkozása is. Rákos mezején, hova Bocskay fényes kísérettel érkezett, Lolla Mohamed nagyvezér átnyújtotta Magyar- és Erdélyország fejedelmének a szultán levelét, melyben a szultán Bocskay fejedelemségét elismeri, Magyarországot az eddigi adófizetés alól felmenti, Erdély adóját tíz évre elengedi s azutánra pedig évi 10,000 forintban állapítja

meg. Ezen találkozás alkalmával a nagyvezér, a szultán meghagyásából, kardot övezett Bocskay derekára, királyi pálczát adott jobbába s egy drágakövekkel ékesített koronát illesztett fejére annak jeléül, hogy a szultán Bocskayt Magyarország királyává teszi. Csakhogy Bocskay nem akart király lenni. Nem a királyi koronaért, hanem nemzetének lelkiismereti s alkotmányos szabadságaért küzdött. De különben is a szultántól adott királyi méltóság egyenesen a magyar nemzet önállóságának megalázása lett volna. Éppen azért a nagy fejedelem a koronát tüstént levevén fejéről, kijelentette a nagyvezér előtt, hogy a koronát ugyan a szultán barátságának jeléül elfogadja, de nem mint királyi jelvényt, mert Magyarországon, míg a koronás király él, másnak nem lehet koronát viselni.

Ez a rákosi jelenet teljes mértékben kimutatja Bocskay önzetlenségét és tiszta hazafiságát. De nem kevésbbé mutatta ugyanezeket az a magatartás is, melyet a korpónai országgyűlésen megindult béketárgyalások alkalmával tanusított. Ugyanis Bocskay lényegében csak azt kívánta, hogy mindenekelőtt a vallásszabadság biztosíttassék, a politikai sérelmek orvosoltassanak, a kivívott szabadság oltalmául az önálló erdélyi fejedelemség állíttassék helyre s hogy a törökkel olyan béke köttessék, mely az ország érdekeit kielégíti. Ha ezeket a király megteszi, kijelentette, hogy az erdélyi fejedelemséget megtartva, az ország többi részét, mely kezei között volt, azonnal kész visszaadni a királynak.

Már a szerencsi országgyűlés meghívója is mutatja, hogy a főfeltétel, a mely nélkül Bocskay békét kötni nem volt hajlandó, a vallásszabadság biztosítása. Hogy lássuk e tárgyban követett felfogását, ide iktatjuk szó szerint azt a kívánságot, melyet e tárgyban a korpónai

országgyűlésen, a rendek nevében, a főherczeg biztosai elé terjesztett:

«Kivánjuk — ugymond — mindeneknek előtte azt a lelki szükségünkre való fő szükséges dolgot, hogy Ő Felsége bennünket az mi vallásunkban megtartsa s tartasson, legyen szabad a lutheránus és helvécziai konfesszió, az római vallás azonképpen ez országban minden rendek között, a ki melyiken akarand megmaradni és állani, a mint ez a szabadság volt Ő Felsége nagyatyja és édes atyja idejében is; kinek-kinek tetszésében lévén az ő vallása szerint való szabad prédikáció hallgatása és prédikátor tartása minden kulcsos és mezővárosokban, várakban, akképpen és falukban az egész országban. Hogy pediglen felbomolhatatlanképpen is megtartassék ennek az vallásnak kívánt szabadsága, amaz mód nélkül való régi ártikulust: «hogy a lutheránusok égettessenek meg», mind az elmúlt pozsonyi utolsó gyűlésben irt ártikulusokhoz az ország hire és hozzájárulása nélkül ragasztott utolsó ártikulussal egyetemben Ő Felsége kivegye és kitörölje, erről adván és hozván ártikulust, hogy azokat az ártikulusokat kitörölte és vette az ártikulusok közül Ő Felsége».

A mily mérsékelt hangú volt Bocskaynak vallásügyi követelése, éppen olyanok voltak a többiek is. Csakhogy a király nevében alkudozó Mátyás főherczeg valóságos alkunak tekintette a tárgyalásokat és minél szerényebbek voltak a kívánságok, annál soványabbak az ígéretetek. A vallásszabadság tárgyában kifejezett követelésre az volt a felelet, hogy a felség «a mint eddig sem bántott senkit vallásának gyakorlásában, úgy ezután sem fog senkit sem megháborítani». Erdélyt oda ígérték ugyan Bocskaynak, de csakis neki, személy szerint, élete fogytáig. Arról, hogy Erdély önálló fejedelemség legyen, szabad fejedelem-

választási joggal, még csak hallani sem akartak. Még abba sem egyeztek bele Mátyás főherczeg biztosai, hogy a magyar korona Magyarországon tartassék. Egyéb sérelmek orvoslásáról is csak immel-ámmal feleltek.

De Bocskayt nem keserítette el a királyi udvar aprólékoskodása. Kezében volt a hatalom és tudta, hogy ezzel főkívánságait érvényesíteni is képes lesz. Azért nem sokat törődve a főherczegi biztosoknak a korponai gyűlésen tett semmitmondó válaszaival, újból összeíratta a magyar nemzet kívánságait s az országrendek által választott két békebiztos: Illésházy István és Horváth Péter főurak által újból fölküldötte Bécsbe Mátyás főherczeghez. Egyszersmind, hogy a tárgyalások annál nyugodtabban folyjanak, 1606 június 24-ig fegyverszünetet is kötött.

Most már több sikerrel folytak a tárgyalások. De az eredmény még koránt sem volt kielégítő. Úgy hogy az Illésházy által lehozott előzetes békepontokat az 1606. év áprilisében összeült kassai országgyűlés nem tartotta elfogadhatóknak. Hogy is tarthatta volna, mikor Bécsben még mindig nem akartak tudni a vallásszabadság törvényes biztosításáról és azzal a kétértelmű nyilatkozattal akarták bekötni a magyarok szemét, hogy a vallásügy abban az állapotban maradjon, a melyben Ferdinánd és Miksa királyok idejében volt. Ez azt jelentette, hogy mert akkor sem volt a protestánsok szabad vallásgyakorlata törvényesen elismerve, tehát ne legyen ezután sem; és mivel akkor üldözte őket, a ki akarta és bírta, tehát így legyen jövőre is. A többi pontoknál is mindenféle mesterkedésekkel igyekeztek kijátszani az ország igazait.

Minthogy a fegyverszünet még tartott, azért Bocskay felhasználván ezt, a Kassán összegyűlt rendek határozata értelmében megadta válaszát a bécsi előzetes békepon-

tokra s a gyűlés teljhatalmat adott Illésháznak, hogy ama válasz alapján véglegesen megköthesse a békét.

Az eddigi tárgyalásokból nyilván kitűnt, hogy a béke legnagyobb akadályát a vallásszabadság biztosításának kérdése okozza. A pápa, küldöttei útján, — az osztrák és magyar római püspökök, mint a király tanácsosai, személyesen, minden követ megmozdítottak, csak hogy az evangyéliomi vallás szabad gyakorlatának elismertetését megakadályozzák. De Mátyás főherczeg, kit időközben a családi tanács az elmebeteg Rudolffal szemben a család fejének nyilvánított és a ki ettől fogva teljes hatalommal vezette az alkudozásokat, jónak látta, hogy ebben a pontban is engedjen. Hiszen meg volt benne is a hajlandóság a római vallás egyedüli uralmának fentartására, csak hogy ezért a czélért még sem tartotta érdemesnek kockára tenni Magyarország birtokát, melyet makacsságával örökre elveszthet a nélkül, hogy a római vallásnak akármit is használna. Engedett tehát a vallás kérdésében is, megelégedvén egy olyan kis záradék felvételével, a mely alkalmas lehet arra, hogy ha idővel a királyi hatalom és a római egyház újból megerősödnek Magyarországon, az evangyéliomi vallás szabadságát, annak segítségével, könnyen felforgassák.

Ilyen előzmények után jött létre 1606 junius 23-án a *bécsi békekötés*, mely Magyarországra nézve a vallás- és lelkiismereti szabadságnak első biztositéka, de egyzersmind a magyar alkotmánynak egyik legerősebb oszlopa is.

A bécsi békekötésnek a vallásügyben kelt első cikelye mindenekelőtt eltörli az evangyéliomi vallások ellen hozott törvényeket, különösen pedig az 1604. évi XXII. törvényczikket. Azután pedig kijelenti, hogy a

felség *«a karokat és rendeket, a kik csak Magyarország határain belül élnek, összesen és egyenként, úgy a mág-násokat és a nemeseiket, mint közvetlenül a koronához tartozó szabad és kiváltságos városokat; továbbá a a magyar véghelyeken levő magyar katonákat az ő vallásukban és hitükben soha és sehol háborgatni nem fogja, sem mások útján háborgattatni és gátoltatni nem engedi, hanem az előbb említett összes karoknak és rendeknek az ő vallásuk szabad gyakorlata és használata megengedve legyen, de a római katolikus vallás sérelme nélkül, és hogy a római katolikusok papsága, templomai és egyházai érintetlenül és szabadon maradjanak és a melyeket ezekben a zavaros időkben mindkét részről elfoglaltak, azokat kölcsönösen ismét visszaadják.»*

A további pontok megállapítják, hogy a király a magyarokkal és a törökkel egy időben kösse meg a békét; hogy az első országgyűlésen nádort kell választani; hogy a korona, a békésebb idők eljöttével, az országba visszahozassék; hogy a királyi kincstár kezelésébe rend hozattassék be; hogy a püspöki székek betöltése, a királyi adományok osztogatása, a szentszékek biráskodása körül eddig gyakorolt visszaélések megszüntetessenek; hogy Magyarországon hivatalokra csak született magyarok alkalmazzassanak; hogy a törvénykezésekben a rendes eljárás megtartassék; hogy egyesek szenvedett sérelmei orvosoltassanak; hogy a kárvallások kölcsönösen elengedtetessenek; hogy Bocskay nemesítései érvényben maradjanak; hogy az idegeneknek adott fekvőket vissza lehessen váltani; hogy Bocskay, mint erdélyi fejedelem, birja Erdélyt egészen a Tiszáig, de halála után a fejedelemség magyarországi részei szálljanak vissza a királyra;

hogy mindkét fél részéről közbocsánatot adassék s végül, hogy e békekötésnek a király által leendő megtartásáért Csehország és az osztrák örökös tartományok jóállást vállaljanak...

Ez és ilyen volt a bécsi békekötés tartalma. Csak-hogy vele egyik fél sem volt megelégedve. A királypártiak, különösen a római papság, sokalták a Bocskaynak tett engedményeket, Bocskay és hívei pedig gyanusnak találták a vallásügyi czikkely záradékát és boszankodtak, hogy a jézsuitáknak, a bajok fő forrásainak, kiűzetését nem tudták keresztülvinni. Bocskay, kinek utólagos hozzájárulásától volt függővé téve a békekötés végleges érvényessége, kijelentette, hogy a vallásügyi pont olyan kétes értelmű záradéka mellett a békét nem fogadja el. Mire Mátyás főherczeg, nehogy az eddigi eredményeket kockára vesse, szeptember 23-án egy nyilatkozatot állított ki, melyben biztosította Bocskayt és a protestánsokat, hogy a vallásügyi toldaléknak nincs semmi titkos vagy roszhiszemű czélzata, hanem csak arra szolgál, hogy mindkét fél, t. i. a római és az evangyéliomi, a maga vallásában, annak gyakorlásában s templomai birtokában zavartalanul élhessen. Kijelentette azt is, hogy az egész kifogásolt pontot a jövő országgyűlésen újabb vizsgálat és tárgyalás alá fogja előterjeszteni.

Bocskay a béketárgyalásokon egyik feltételül azt jelölte meg, hogy az ő közvetítésével a király kössön békét a törökkel is. Ezzel pedig az volt a célja, hogy az országot megmentse azoktól a kibeszélhetetlen szenvedésektől, melyeket a hosszú, teljes 15 évig tartó török háború idézett elő. De ezt úgy akarta elérni, hogy a török béke minél kevesebb teherrel járjon az országra.

Ugyanis remélte, hogy az ő közvetítése mellett előnyösebb béke lesz köthető. Csakugyan az ő közbenjárása mellett kötött meg a zsitvatoroki béke (1606. nov.), a melynél először történt meg, hogy a török szultán a magyar királyt magával egyenrangú félnek tekinti s vele úgy tárgyal. Ez a békekötés felszabadította Magyarországot abból a szégyenteljes állapotból, melybe még I. Ferdinánd alatt került, t. i. hogy adófizetője legyen a török portának. A béke értelmében mindenik fél megtartja tényleges birtokát s a magyar király egyszer s mindenkorra 200.000 tallér ajándékot küld a török szultánnak.

A bécsi kötés még a zsitvatoroki béke után is folyton foglalkoztatta Bocskayt. Sehogy sem tudott megnyugodni a gyanus záradékban, s a jézsuiták bentmaradásában. Ezért hívta össze 1606 december 13-ára a kassai országgyűlést, mely kijelentette, hogy a bécsi kötést elfogadja ugyan, de azzal, hogy a rendek vallásügyi követelésüket továbbra is fentartják és a legközelebbi országgyűlésen érvényesíteni is fogják. Ezzel a bécsi béke megkötése befejezett ténynyé lett.

Midőn a kassai országgyűlés véget ért s annak határozatait december 22-én Bocskay megerősítette, a nagy fejedelem már a halál révén állott, s ezt érezve végrendeletét is elkészítette volt. Szinte az egész év folyamán betegeskedett és hiába keresett, mert nem talált, bajára orvosságot. Későn tűnt ki, hogy a nagy fejedelem betegsége mérgezés következménye. A mérget állítólag kanczellárja s legbizalmasabb embere, Kátay Mihály, keverte a fejedelem ételébe. Azt beszélték, hogy e tette a bécsi udvar által megvesztegetve, vetemedett volna. Hiába volt az orvosok minden mestersége, hiába a ku-

ruzlók bűbájossága, a nagy fejedelem csak sorvadt, pusztult s december 29-én, egy héttel a kassai országgyűlés berekesztése után, Kassán, negyvenkilencz éves korában meghalt.

Bocskay halálának hire mélységes gyászba borította a magyar nemzetet, mely benne második Mózesét tisztelte, ki népét kihozta a szolgálatnak házából, a szabadságnak földére. Siralomnak hajlékává változott az egész ország. Halálának okozóját, Kátay Mihályt, a hajdúvitézek Kassa piacznán darabokra aprították. Őt magát pedig a legnagyobb gyászpompával tették a végső nyugalomra. Temetési menetét, mely Kassáról kiindulva Gyulafehérvárig tartott (mert végrendeletében meghagyta, hogy a gyulafehérvári templom sírboltjába temessék), két országrész gyászbaborult népessége képezte. A merre ez a menet elvonult, szem nem maradt szárazon. Nem volt soha királya a magyarnak, a kinek halálát jobban sajnálta, gyászolta volna a nemzet, mint Bocskay Istvánét, Magyar- és Erdélyország választott fejedelméét.

Valóban a nagy fejedelemben a nemzetnek egyik legnagyobb fia hunyt el, a minőt csak rendkívüli körülmények között ad egy nemzetnek a gondviselés. Emlékezete s dicső példája nemzedékeken keresztül forrása volt a hazafiui erénynek. Hatalmas művének, a bécsi békekötésnek pedig, mindig fundamentumos jelentősége lesz, «míg él nemzet e hazán». Jól mondotta felette a halotti bucsúztató: «elvesztettük, vagyis inkább a boldogok örök hazájába előre bocsátottuk Erdély felséges fejedelmét, Istvánt, minden idők és minden emlékezet páratlan hőset, kinek erénye dicsőségét soha sem fogja elborítani bármily mély feledés, nem fogja joggal megtépni a leggonoszabb irigység sem és nem fogja kitépni

az emberek szívéből soha semmiféle idő, bármennyire megemészt is minden dolgokat».

A gyulafehérvári templom sirboltjának kapui február 25-én bezárultak mögötte. Népe többé nem láthatta daliás, aczélos alakját, busa homloka alól kivillogó jóságos szemeit, nem hallhatta mélységes hangját, mely ítéletnek harsonája volt a gonosznak, de feltámadás jele az elnyomott igazságnak. Hanem azért ő mégis népével maradt, mert lelkét, azt a szabadságért, azt a jog és igazságért hevülő lelket, örökségül hagyta drága, forrón szeretett magyar népére.

Ez a lélek szólalt meg végrendeletében is, melylyel a haza boldogulásának olyan útját mutatta meg, melynek helyes, igaz voltáról századok tettek tanubizonyságot. Szeretettel inté mind az erdélyieket és magyarországi híveit az egymás között való szép egyességre, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyjokfiainak és ő véröknek, tagjoknak... «Valameddig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél leszen és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fentartani, mert nekik javokra, oltalmukra leszen; ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországon magyar kezéhez kelne, egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük, hogy attól nem hogy elszakadnának, vagy abban ellentartanának, de sőt segítjék tehetségek szerint és egyenlő értelemből azon korona alá a régi mód szerint adják magokat.»

A mily buzgó szeretettel csüggött hazáján, éppen úgy

élt-halt vallásáért is, melynek szabadságáért égő szeretete vezette minden lépteit. Sokra tartotta ő a külső szabadságot, hanem a lelkiismeret szabadságát mindenek felé helyezte. Ezért mondja korponai országgyűlési meghívójában: «nagy inségben voltunk az idegen nemzetség miatt, úgy annyira, hogy sem magunkkal, sem jószágunkkal, sem marhánkkal szabadok nem valánk, de ki mindezeknél nagyobb, lölkünk esméretében is megháboréttak vala.» Legfőbbképen ezen sérelem miatt fogott fegyvert s e fegyverfogásában magát Isten választottjának tartotta. «Mint Mózeszt régen a pásztorságból, Dávidot a juhok aklából, a bujdosó számkivettetett Jeftét felvette Isten és a népnek fejedelmévé, királyává tette: — úgymond — azonképen engemet is kegyelmesen nemzetimtől fejedelemmé választá.» Ezen szavak mélyen bevilágítanak a nagy férfiú nemes lelkének legmélyébe s ottan látjuk meggyökerezve azt a meggyőződést, a minek többször kifejezést is adott, hogy mindaz, a mit végrehajtott, nem az ő érdeme, mert ő csak eszköz volt a nagyhatalmú Istennek kezében. Ebből a hitéből, ebből a meggyőződéséből származik nagy szerénysége és Istennel szemben való mély alázatossága.

Így ismerve lelkiállapotát, nem fogunk csodálkozni a felett, hogy ő felekezetiileg nem volt oly elfogult, mint kortársai. Nem csak a saját vallásáért, nem csak annak egyházáért küzdött, hanem általában a lelkiismereti szabadságért, melynek áldásaiból egyetlen vallásos, hívő lelket sem akart kirekeszteni. Innen van az, hogy Bocskaytól még saját egyháza sem igen vett egyebet, mint a szabadságot, tehát a legdrágább kincset, az éltető levegőt, melyben egyedül képes tenyészni és virágozni a protestantizmus. Egy-két kisebb adományon kívül alig

van valami emléke az ő vallásos buzgalma részleges és felekezeties megnyilatkozásának. De annál inkább látjuk részrehajlatlanságát azon tényekben, a melyekkel bármely vallásfelekezetet, minden válogatás nélkül, visszahelyezett a maga birtokainak s vallásgyakorlatának élvezetébe, melyektől erőszakkal fosztatott volt meg az illető.

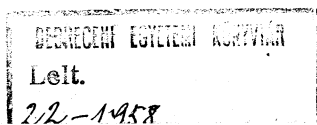
Jellemző reá nézve azon adománya, mely mint a maga nemében egyetlen, messze kimagaslik a helyi kedvezmények közül és a mely nem felekezeti, hanem egyetemleges érvényű. Arra az adománylevélre gondolunk, melylyel a papok özvegyei és árvái számára adómentességet biztosított. 1605 július 5-én, Kassán adta ki Alvinczy Péter kassai lelkész és társai kérésére ezt a nagy szabadalomlevelet, melyet Erdély számára, Tasnádi Veres Mihálynak, az «orthodoxa ecclesiák» püspökének kívánsága szerint, 1605 szeptember 16-án, Medgyesen, újból kiállított. A kiváltság nem egy felekezet javára, sőt nem is csak a protestáns lelkészek számára adatott, hanem általánosságban szól a lelkészi özvegyekről s árvákról és így legalább Erdélyben, hol még a XVII. század derekán túl is voltak nős, és pedig törvényes házasságban élő római hitű papok, a római katolikus klérusra is kiterjedt annak áldása. De a mi különös becsét biztosít annak a szabadalomlevélnek, az abban áll, hogy a benne foglalt kedvezmény következtében százak és ezrek lettek a magyar nemzet szellemi életének, művelődésének leghasznosabb és legönzетlenebb munkásaivá, a kiket különben részint a szegénység, részint a jobbágyi állapot a földnek rögeihez lánczolt volna le.

Nem sok az, a mi az ő emlékét hirdeti, hanem minden a mit rövid fejedelemsége alatt tett, valamennyi cselekedete: nagy. Egy lángelmének, egy óriási egyéni-

ségnek, egy mély vallásosságú buzgó elmének bélyegét viseli magán minden tette. És ezek a tettek, az ő emlékezetének ércznel is maradandóbb emlékei, a melyek az időtlen időkig, a míg csak magyar emberek fognak lakni e földön, hirdetni fogják az ő dicsőségét.

Az utókor még máig sem róttá le kellőképen a kegyelet adóját a nagy fejedelem iránt. Máig sincs méltó emléke, melyet az ő nagy küzdelme gyümölcseinek élvezői emeltek volna neki. De ha ilyet emelnének is: vajjon egyáltalában felérné-e vele az ő nagyságát?! Bizony a legnagyobb, a legmaradandóbb emléket mégis csak ő állította magának a bécsi békekötés kivívásával, mely tettevel Magyarország polgári, politikai és vallásszabadságának örök fundamentumot vetett és minden magyar tiszteletét s kegyeletes háláját kiérdemelte.

Járuljunk azért mindnyájan most, a mikor a gondviselés az ő nagy műve fennállásának harmadik évszázados fordulójához juttatott, járuljunk hálaadattal a mi Istenünk elé és midőn kegyelettel emlékezünk meg a lelkiismereti szabadságnak nagy hősről, áldjuk az Istent, ki a mi egyházunknak, a mi nemzetünknek Bocskay Istvánt ajándékozta.

A BÉCSI BÉKE OKIRATÁNAK UTOLSÓ LAPJA.

(Az oklevél eredetije az országos levéltárban.)

et si cum turca pax honesta concludi non possit, ipsique turcæ conditionibus inhaererent, et | talia proponerent, quæ regno Hungariæ, vicinisque provincijs damnosa, periculosa | et pernitiōsa essent, quod extunc coniunctis viribus cum milite sacr. Cæs(areæ)Regiæque | Ma(jes)t(at)is contra eum, ut communem christiani nominis et patriæ hostem, secundum de-|creta et constitutiones regni pari alacrit(a)te et promptitudine, absque ulla tergiversa-|tione, ad contestandam eorum fidelit(a)tem procedent | Quod si vero secus fieret, contrarium facientes eo ipso notam perpetuæ infidelit(a)tis | incurret. Acta et conclusa sunt hæc Viennæ Austriæ vigesima tertia die | mensis Iunij, anno millesimo sexcentesimo sexto. | Matthias (P. H.) | Paulus Sixt(us) Trauthson g(raf) und f(rei)h(e)r (P.H.) Carolus a Liechtenstein (P. H.) St(eph)anus Ileshazy m(anu) p(ro)p(ri)a (P. H.) Ernestus a Molart (P. H.) S(ig)fridus Preiner mp. (P. H.) Thomas Vizkelethy mp. (P. H.) Tho(mas) Erdeodij comes p(er)petuus montis Claudij (P. H.) Georgius Thurzo comes perpetuus de Arwa m(anu) p(ro)p(ri)a (P. H.) Andreas Ostrossyth m(anu) p(ro)p(ri)a (P. H.) Sigismundus Forgach de Gimes m(anu) p(ro)p(ri)a (P. H.) W(dalricus) a Kremberg mp. (P. H.) Paulus Apponi mp. (P. H.)

A szöveg magyarul.

és ha a törökkel nem lehetne tisztességes békét kötni és maguk a törökök ragaszkodnának feltételeikhez s olyanokat terjesztenének elő, melyek Magyarországra s a szomszéd tartományokra károsak, ártalmasak és veszedelmesek lennének, hogy ekkor egyesítvén erőiket ő császári és királyi szent felsége katonaságával, az ellen, mint a keresztyénség és a haza ellensége ellen, az ország törvényei és végzeményei értelmében kellő serénységgel és készséggel, minden huzódózás nélkül siessenek hűségük megbizonyítására. Ha pedig másképen történnék, az ellenkezőleg cselekvők azonnal az örök hűtlenség bűnébe essenek. Ezek végeztettek és határozottak Bécsben, Ausztriában junius hónap huszonharmadik napján, az ur ezerhatszázhatodik esztendejében.

(Aldírádsok.)

